

İBTİDAİ TƏHSİL SƏVIYYƏSİNDƏ ANA DİLİNİN TƏDRİSİ ÜZRƏ KURİKULUMUN XARAKTERİK CƏHƏTLƏRİ VƏ ELMİ-TƏTBİQİ ƏSASLARI

Azərbaycanda aparılan ictimai, iqtisadi və mədəni dəyişikliklər onun müstəqil bir ölkə kimi sürətlə, inkişaf etdirilməsinə yönəlmişdir. Artıq on ildən çoxdur ki, Azərbaycanın təhsil həyatında uğurlu təhsil islahatları həyata keçirilir. Təhsilin bütün pillələrində, o cümlədən ümumi təhsildə köklü dəyişikliklər aparılır. Təhsilin bütün səviyyələrində qlobal dünyanın tələblərinə uyğun standartların, pedaqoji texnologiyaların, idarəetmə və qiymətləndirmə mexanizmlərinin hazırlanması istiqamətində tədbirlər görülür. Ölkəmizin təhsil siyasətinə uyğun olaraq bu işlərin uğurla həyata keçirilməsi, Azərbaycan cəmiyyətinin inkişaf etdirilməsi baxımından daha da təkmilləşdirilməsi hazırkı dövrün ən məsul və ciddi vəzifələrindən hesab edilir. Ümumi təhsil pilləsinin ibtidai təhsil səviyyəsində də həyata keçirilən dəyişikliklər dövrün tələbinə uyğun şəkildə aparılır.

İbtidai təhsildə ana dilinin tədrisinin elmi-nəzəri problemlərini lazımi səviyyədə öyrənmək üçün hökmən mövcud durumun araşdırılmasına ehtiyac duyulur. Ona görə də hər hansı bir nəzəri problemi bu və ya digər dərəcədə araşdırmaq istəyən tədqiqatçı məsələnin mövcud vəziyyətini müəyyənləşdirməklə ümumi mənzərəyə aydınlıq gətirir və fikirlərini daha inamlı və inandırıcı ifadə etmək üçün imkan qazanır. Bu mənada biz də ibtidai təhsildə ana dilinin mövcud vəziyyətini aydınlaşdırmaq üçün məsələyə bir neçə istiqamətdən yanaşmağı faydalı hesab etdik. Bunun üçün aşağıdakı məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparmaqla problemə aydınlıq gətirməyə çalışdıq:

- ibtidai təhsilin məzmunu;
- ibtidai təhsilin tədris planında yeri;
- ibtidai təhsilin kurikulumu.

İbtidai təhsilin məzmununa məqsəd, nəticələr və fənlər daxil edilmişdir. Məqsədlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- “uşaqlarda oxu, yazı və hesablama vərdisləri yaratmaq və möhkəmləndirmək;
- uşaqlara insan, cəmiyyət, təbiət və onlar arasındakı qanunauyğunluqlar haqqında ilkin həyati biliklərin verilməsini təmin etmək;
- uşaqlarda məntiqi və yaradıcı təfəkkür elementlərini formalaşdırmaq, istedadlı uşaqların erkən yaşdan üzə çıxarılması və inkişafını təmin etmək;
- uşaqlara həssaslıq, estetik və bədii zövq, əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlər, fiziki mədəniyyət və özünəxidmət bacarıqları aşılamaq” (1, s.132).

Adətən ənənəvi təhsil proqramlarında konkret məqsədlər göstərilir, lakin məzmun verilir, məzmunun reallaşdırılması üçün konkret məqsədlərin müəyyənləşdirilməsi tövsiyə olunur. İbtidai təhsilin məzmununa daxil edilmiş məqsədlər də çox düzgün olaraq əvvəlcədən müəyyənləşdirilmişdir. Göründüyü kimi, bu məqsədlərdə ən zəruri həyati bacarıqlar, təbiət və cəmiyyətə aid biliklər, təfəkkür elementlərinin formalaşdırılması, hissi-emosional və fiziki inkişafı bağlı keyfiyyətlər əhatə edilmişdir. Bu məqsədlərdən doğan və bilavasitə onlarla əlaqəliyi aydın şəkildə göstərən nəticələr verilmişdir. İbtidai təhsil üzrə belə ümumi nəticələrin sayı ondur.

Araşdırmalar onu göstərir ki, nəticələrin hansı prinsiplərə və ya tələblərə əsasən seçildiyi məlum deyildir. Orada yalnız ənənəvi təcrübəyə istinad olunmuş və bu nəticələr müəllimlərin bəzi empirik qənaətləri əsasında formalaşdırılmışdır. Həmin nəticələrdə struktur və məzmun cəhətdən mürəkkəbliyə nəzərə çarpır. İbtidai təhsilin yeni məzmununun maraqlı xüsusiyyətlərindən biri də tədrisi nəzərdə tutulan həmin fənlərin əsaslandırılması və onlara aid nəticələrin verilməsidir.

Fənnin əsaslandırılması onun əhəmiyyətli dərəcəsini, zəruriliyini ifadə edir. Bu isə fənnin təsadüfi seçilmədiyini, onun artıq təlim yükünə çevrilmədiyini və şagirdlərin inkişafında nə dərəcədə praktik rol oynadığını aydın şəkildə göstərir.

Məsələn, ana dili fənninin əsaslandırılması belədir: “Fənnin əsaslandırılması əlifbanın öyrənilməsi, oxu və yazı texnikasının, hüsnxət qaydalarının, düzgün, sürətli, şüurlu və ifadəli oxu üzrə ilkin bacarıqların mənimsənilməsi, lüğət ehtiyatının tədricən zənginləşməsi, ən zəruri qrammatik qaydaların və ədəbi tələffüz normalarının öyrənilib tətbiq olunması, ekspressiv nitq bacarıqlarının formalaşdırılması, Azərbaycan xalqının dili, əxlaqi- mənəvi dəyərləri, milli adət-ənənələri haqqında ilkin anlayışların yaradılması təmin olunur” (1, s.134)

Əslində isə fənnin əsaslandırılması zamanı ona aid bilik və bacarıqlardan həyatın hansı sahələrində istifadə olunması, şagirdin praktik olaraq onu harada tətbiq etməsi müəyyənləşdirilməli və onlara istinad olunmalıdır. Bu, fənnin zəruriliyini ifadə etməklə onun daha inandırıcı təqdim olunmasına kömək edə bilər.

Həç şübhəsiz, burada bir təhsil pilləsi səviyyəsində ümumi yanaşma tərzindən istifadə olunur. Bu yanaşma ümumi milli səviyyədə fənnin müəyyən pillə üçün əhəmiyyətli dərəcəsini ifadə edir. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, ibtidai təhsilin məzmunu nəticələr formasında ifadə edilir. Bunlar təhsil pilləsinin sonu üçün müəyyən olunmuş nəticələrdir. İlkin yanaşmada həmin nəticələr integrativ xarakter daşıyır və ibtidai təhsilin sonunda milli standartlar səviyyəsində təqdim olunur.

Araşdırmalar qənaətə gəlməyə imkan verir ki, “Azərbaycan Respublikasında Ümumi Təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu)” sənədində ümumi ibtidai təhsilin bölməsində nəticələr ayrı- ayrı fənlər üzrə sahələrə aid anlayışların nəzəri və

¹ ADPU-nun İbtidai sinfin tədrisi metodikası və metodologiyası ixtisası üzrə magistrant

praktik cəhətdən formalaşmasına yönəldilmişdir. Şagirdlərin intellekt səviyyəsinin yüksədilməsinə, idrak fəaliyyətinə dair bacarıqların formalaşdırılmasına zəif diqqət yetirilmişdir. Bütün bunlar aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan vermişdir.

1. İbtidai təhsilin məzmununun yaradılması sahəsində Azərbaycanda zəngin təcrübə toplanmışdır.
2. "Azərbaycan Respublikasında Ümumi Təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu)" sənədində verilmiş ibtidai təhsilin məzmununda ibtidai təhsilin məqsədləri, ümumi təlim nəticələri, bu pillə üzrə fənlər, onların əsaslandırılması, ümumi nəticələr əhatə edilmişdir.

3. bəzi məqsəd və nəticələrin arasında uyğunsuzluğun olması, nəticələrin ibtidai təhsil səviyyəsi baxımından qeyri-konkretliyi, şagirdlərin intellekt səviyyəsinin, idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi ilə zəif əlaqəliliyi ibtidai təhsilin məzmununun bilavasitə elmi-nəzəri problemlərinin müasir səviyyədə həll olunmaması ilə bağlıdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasında Ümumi Təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu) // Kurikulum. Bakı, 2008, № 1 s.131-150.
2. Abbasov Ə.M. Ümumtəhsil kurikulumlarının hazırlanması üzrə tədqiqatların nəticələri barədə // Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri. 2009, №1, s. 9-11.
3. **Xudiyeva G.S. Ana dili kurikulumunun xarakterik xüsusiyyətləri // Kurikulum. Bakı, 2008, № 2, s. 48-53.**
4. Kərimov Y.Ş. Ana dili kurikulumu: standartları və alt- standartları // İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə. Bakı, 2007 № 4, s. 15-24.
5. **Mehrabov A.O. Müasir təhsilin konseptual problemləri. Bakı: Mütərcim, 2010, 516 s**

Xülasə

Azərbaycanda həyata keçirilən təhsil islahatları onun bütün mərhələlərində də dəyişikliklər aparmaqla yeni bir sistemin yaradılmasına yönəldilmişdir. Xüsusən yeni təhsil siyasətinə uyğun tətbiq olunan konsepsiyanın, yeni kurikulumların hazırlanması, ibtidai təhsilə dair fikir və mülahizələrin formalaşdırılması zəruri hal kimi dəyərləndirilir. Ana dili kurikulumu şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirir, onları həyata hazırlayır, fəaliyyət və inkişaf bacarıqlarını genişləndirir.

Açar sözlər: təhsil, rəhbərlik, nitq, ibtidai sinif şagirdləri

Summary

Education reforms in Azerbaijan are aimed at creating a new system by making changes at all stages. In particular, the development of the concept, new curricula, and the formation of views and opinions on primary education in accordance with the new education policy are considered necessary. The mother tongue curriculum develops students' creative abilities, prepares them for life, and expands their activity and development skills.

Key words: education, coherent speech, small student

Резюме

Реформы образования в Азербайджане направлены на создание новой системы путем внесения изменений на всех этапах. В частности, считается необходимым разработка концепции, новых учебных программ и формирование взглядов и мнений о начальном образовании в соответствии с новой политикой в области образования. Учебная программа на родном языке развивает творческие способности учащихся, подготавливает их к жизни, расширяет их активность и навыки развития.

Ключевые слова: образование, коммуникативная речь, младшие школьники.

RƏYÇİ: dos.L.Ələkbərova